

Violeta Irgl

HETEROLOŠKA MISELNA METODA V SOCIALNEM DELU

OPREDELITEV HETEROLOGIJE

Heterološka miselna metoda izvira iz heterologije, tj., »znanosti o drugačnem« (JUŽNIČ 1987: 33).

Beseda heterologija je grškega izvora. Heteros pomeni drugačno, posebno, različno, tudi nasprotno. Heteros je na splošno predpona v sestavljenkah in pomeni tuj in drugačen. Nekaj primerov:

- heterodoksen: drugače verujoč, heretičen;
- heterogen: raznorodnen, raznoter, raznolik (*Leksikon CZ* 1988: 368).

Pri heterologiji gre potemtakem za vedenje o drugačnem, tujem in za prevajanje te tujosti v našo običajnost. Definicija, ki jo strnjeno podajam na podlagi sinteze Južničevih in Lévi-Straussovih ugotovitev, namreč omenja, da je heterologija »proučevanje vsega, kar zadeva emanacijo (raznolikosti in raznoterosti – op. V. I.) človeškosti, pa našemu kulturnemu, družbenemu, političnemu ali pa zato osebnemu izkustvu ni znano /.../ niti ni dostopno« (JUŽNIČ, 1987: 33).

To pa pomeni, da heterologija ni samo vedenje o tem, kar je drugačno in morda celo v vrednostnem smislu nasprotno, marveč omogoča prevajanje te nenavadnosti v svojo navadnost, z namenom, približati izrazito tujost svojemu izkustvu.

Ker je torej heterologija vedenje o drugačnem, tujem in to tujost prevaja v nam razumljivo, ni čudno, da je kot prva izmed znanosti prav antropologija odkrila v heterologiji osnovne smernice svojega delovanja.

Prav zaradi vpliva antropologije danes v preučevanje heterologije uvrščamo naslednje:

- proučevanje prvobitnih družb (da bi na podlagi tega bolje razumeli lastno družbo),
- proučevanje drugačnih sodobnih družb oziroma načinov bivanja človeka v sodobnih družbah, ki so nam tuji (druge kulture znotraj okvira lastne družbe, npr. Romi),
- proučevanje tistega, kar (obstaja znotraj naše družbe, vendar pa) našemu osebnemu izkustvu ni znano, ali pa niti ni dostopno (proučevanje drugega spola, doživljanja starosti, smrti in bolezni; vživljanje v neznano – aids, duševna in telesna prizadetost).

Heterologija je torej poskus vživljanja v tuje oziroma drugačno. Vendar pa njena naloga ni v ocenjevanju in vrednotenju te drugačnosti v smislu večvrednosti ali manjvrednosti. To pomeni, da se heterološko preučevanje ograjuje od razvrščanja oziroma hierarhiziranja razlik.

Naloga heterologije je potemtakem iskanje opornih točk, s pomočjo katerih je mogoče pojasniti drugačno človeškost. Ker pa jo opazuje brez predsodkov, na podlagi tega pomembno prispeva k oblikovanju in razvoju takega vrednostnega sistema, kjer so enakovredne vse družbe, v socialnem delu pa vsi posamezniki v vseh pogledih, v katerih jih primerjamo oziroma spoznavamo. Prav v tem pa se pomembno razkriva tudi njeno humanistično poslanstvo.

ZNAČILNOSTI IN POSEBNOSTI HETEROLOGIJE
IN IZ NJE IZHAJAJOČE
HETEROLOŠKE MISELNE METODE

Če smo opredelili heterologijo kot znanost o drugačnem, morda v vrednostnem smislu celo nasprotnem, pa heterološka miselna metoda to drugačnost približa. Je namreč pot k razumevanju drugačnega, s tem da nenavadnost drugačnega prevaja v našo lastno navadnost.

Konkretno prevajanje nenavadnosti v svojo navadnost pa je zlasti in v svoji osnovi sprememba v načinu dojemanja drugačnega in razmišljanja o njem. To je lastnost, ki je univerzalna in tudi vesplošno uporabna, kjer se srečujemo z drugačnostjo, in je miselni premik temelj vsakršnemu nadaljnemu delovanju.

Heterološka miselna metoda je torej preskok k objektivnejšemu dojetanju in razumevanju drugačnosti, zaradi česar jo opredeljujemo kot temeljno miselno metodo. Še zlasti, ker na podlagi razumevanja drugačnosti spoznavamo in bolje razumemo tudi sebe. Nekatere značilnosti heterologije in iz nje izhajajoče heterološke miselne metode sem že omenila. Velja pa še enkrat poudariti njene glavne značilnosti, ki so povzete po Južniču:

- proučuje drugačnost in prevaja to drugačnost v nam razumljivo navadnost in s tem omogoča relativizacijo drugačnega oziroma vzpostavitev objektivnejšega odnosa tako do drugačnega kot na tej osnovi tudi do lastnega,
- je temeljna metoda, saj je kot najpomembnejša miselna metoda načrtna osnova drugih metod, ki izhajajo iz nje kot tehnike,
- je univerzalna metoda, zaradi svoje temeljnosti načrtno interdisciplinarno uporabna, zato zlasti primerna in nujna v humanističnih vedah. Njena načrtnost se kaže tudi tako, da je odvisna ne le od posameznikovih nagnjenj, temveč tudi od zavestnega, sistematiziranega vživljanja v drugačno in njegovega prevajanja.

Na te značilnosti lahko navežemo tudi nekatere posebnosti, ki spremljajo heterologijo in iz nje izhajajočo heterološko miselno metodo.

1. Med najpomembnejšimi je gotovo njeno izrazito humanistično poslanstvo, ki ga je treba negovati in razvijati kot osnovno obliko pozitivnega odnosa do drugačnosti.

Humanistično poslanstvo heterološke miselne metode se kaže v tem, da spodbuja:

- razumevanje,
- sprejemanje,
- spoštovanje,
- nevrednotenje opazovane drugačnosti,

kar v svoji končni obliki pripelje do

- relativizacije lastnega in
- tolerantnosti do drugačnega nasploh.

2. Ob tem pa je treba omeniti tudi posebnosti, ki se večejo na možnost spoznavanja drugačnega kot takega.

a) Na podlagi heterološkega preučevanja je mogoče spoznati drugačne oblike oz. načine bivanja, čeprav je ta možnost odvisna tudi od empatije. Vsak posameznik (ne glede na socializacijo) lahko opazuje posameznike iz svoje ali druge kulture brez predsodkov do drugačnosti in pride pri tem do precej objektivnih rezultatov.

b) To je nujno

- za razbijanje egocentrizma, etnocentrizma, »strokocentrizma«, rasizma, seksizma in vseh drugih izmov, ki so v osnovi netolerantni do drugačnosti,
- za spoznavanje sebe, ker je osnova zanj prav naše vedenje o drugem in drugačnem.

c) Človek je subjekt in objekt znanstveno-spoznavnega procesa, kar pomeni, da spoznavalec (subjekt) nikoli ne more povsem do konca spoznati spoznavanega (objekta), saj je spoznavani človek navadno precej različen od svojega spoznavalca, razen v primeru, ko sta spoznavalec in spoznavani ena in ista oseba. Če sta namreč spoznavalec in spoznavani različni osebi, spoznavalec nikoli ne more popolnoma prestopiti v spoznavano osebo, četudi naj bi se v spoznavnem procesu oba kar najbolj približala. To velja tudi v povsem specifičnih primerih (smrt, spol, bolezen, starost).

NAČIN UPORABE HETEROLOŠKE MISELNE METODE

Omenila sem že, da je heterološka miselna metoda znanstvena takrat, ko je načrtna. Vendar tudi v vsakdanjem življenju v stiku z drugačnim povsem intuitivno, če se tega zavedamo ali ne, uporabljamo nekaj podobnega heterološki metodi. Zato humanistične znanosti, pri katerih gre za delo z ljudmi, kar je pogosto prepleteno z dojemanjem in razumevanjem drugačnosti, ne bi smele temeljiti zgolj na intuitivnem razumevanju. Humanistične znanosti so naravnane na znanstveno objektivnost, ki zagotavlja preverljivost drugačnosti, s tem da omogoča načrten dostop do nje vsem, ki se želijo z njo seznaniti. Načrtnost namreč ne pomeni zgolj ponovljivosti, temveč širšo dostopnost v rabi omenjene metode tudi vsem tistim, ki nimajo enakih intuitivnih zmožnosti dojemanja drugačnega, pa se hkrati pri svojem delu s to drugačnostjo vsakič znova srečujejo.

1. Da bi lahko načrtno uporabljali heterološko miselno metodo v znanstvene namene, morajo biti torej najprej izpolnjeni določeni pogoji.

Mednje uvrščamo zlasti naslednje:

- seznanjenost z obstoječo metodo; to pomeni, da smo v njej sposobni odkriti oporne točke, ki so nam v pomoč pri dojemanju in razumevanju drugačnosti, ter da v tem nismo prepuščeni zgolj svojemu, večkrat tudi s predsodki obremenjenemu lastnemu in osebnemu stališču v ravnanju z drugačnostjo;

- sistematičnost uporabe; to pomeni doslednost uporabe v vsakem stiku z drugačnostjo v smislu nevrednotenja in nerazvrščanja te drugačnosti;

- osvojeno znanje in pridobljene izkušnje so nujen predpogoj načrtne uporabe heterološke miselne metode, ki je torej v tem smislu njuna kvalitativna nadgradnja, in brez zadostnega znanja in izkušenj le s težavo načrtno in znanstveno uporabljamo to metodo.

2. Heterološka miselna metoda preučuje drugačnost. V svojem odnosu do drugačnosti pa upošteva zlasti naslednje

pravilo, ki ga sestavljajo tri ključne oporne točke:

- Vsak posameznik je neponovljiv individuum s svojo osebnostjo, zasebnostjo in posebnostjo. V tem se razlikuje od drugih individuumov, četudi je kot izrazito družbeno bitje nekako obsojen živeti skupaj z drugimi, da lahko preživi.

- Ljudje smo torej različni, ker smo se taki rodili, zlasti pa, ker smo zrastle v različnem okolju, ki poudari prirojene razlike, na kar heterološka miselna metoda tudi opozarja. Različne variante človeškosti so potemtakem dejavniki, v katerem heterološka znanstvena usmerjenost odkriva bistvo etnoloških, prehranjevalnih, spolnih, religioznih in nasploh vsakršnih družbeno-kulturnih razlik.

- Ljudje nismo le bitja razuma. Vse tisto smo, kar smo v življenju doživeli in kar pogosto nezavedno nosimo s seboj. Izoblikovale so nas prisile in travme, nagrade in kazni, uspehi in neuspehi, vzponi in padci. Naše enkratnosti torej ne oblikuje samo razum. Oblikujejo jo tudi naša dejanja in naše vedenje. Pogosto ravnamo nelogično in neracionalno. Marsikdaj smo podloženi nerazumljivim čustvom, ki nas znajo v trenutku preplaviti in v katerih se naša individualnost še izdatneje izrazi. Tudi v tem se razlikujemo drug od drugega.

3. Sam postopek heterološke miselne metode pri proučevanju drugačnosti pa lahko konkretno razgradimo na naslednje ključne elemente, ki se med seboj prepletajo in dopolnjujejo:

- Vživljanje (empatija) in z njo povezana introspekcija pomeni vživljanje opazovalca v opazovano in približa opazovalca opazovanemu. Bližina olajša empatijo, vendar se opazovalec ne sme docela identificirati z opazovanim, saj v tem primeru njegovo proučevanje opazovanega izgublja objektivnost. Na področju socialnega dela pa to hkrati pomeni, da lahko identificiranje z ljudmi in njihovimi težavami pelje v izgorevanje opazovalca.

- Inverzija pomeni preskok v razumevanju opazovanega oz. prevajanje drugačnega in nenavadnega v našo lastno navadnost oziroma v jezik opazovalca. V

nasprotju z vživljanjem na eni in distančno držo na drugi strani, ki sta stalnici v heterološkem procesu, pa je inverzija tisti element, ki je navidez predvsem trenutnega značaja, četudi je sam še kako povezan z vživljanjem in z distančno držo.

Distančna drža je najpomembnejša pri vživljanju v drugačno, saj omogoča ohraniti objektivnost opazovanja, ki je za vsako znanstveno metodo nujna in potrebna. Omogoča celovit vpogled v opazovano; tako je sposobnost za distanco sposobnost iz različnih zornih kotov videti celoto, pa tudi njene posamezne segmente skupaj in posebej, ter iz tega izluščiti nov vzorec, ki se ustvarja. Distančna drža potemtakem ne omogoča samo drugačnega in s tem objektivnejšega pogleda na celovito problematiko, temveč hkrati onemogoči identifikacijo z enim samim zornim kotom. Kljub temu pa je distančna drža pomembno povezana z empatijo. Preveč poudarjena distančna drža namreč onemogoči vživljanje v opazovano in s tem zmanjša objektivnost, podobno kot premalo poudarjena distančna drža, v kateri objektivnost izginja v procesu izgorevanja preveč živetelega opazovalca. Pravo mero med empatijo in distančno držo mora kljub načrtnosti heterološke metode najti vsakdo sam.

4. Ob koncu velja opozoriti tudi na element opazovanja in samoopazovanja. Oba navedena elementa se pomembno navezuje na uporabo heterološke miselne metode in sta različna, dopolnjujoča se pristopa v dojemanju in preučevanju drugačnega. Opazovanje je na splošno namreč pogoj vživljanja in je torej pomembno povezano z vzpostavitvijo distančne drže. Razlika med opazovanjem in samoopazovanjem je v tem, da pri opazovanju opazovalec ni ista oseba kot opazovani, medtem ko sta pri samoopazovanju opazovalec in opazovani ista oseba. Razlika med opazovanjem in samoopazovanjem potemtakem nastopi pri inverziji oziroma pri prevajanju razumevanja drugačnega. Pri opazovanju približujemo in prevajamo drugo sebi, pri samoopazovanju pa se približamo lastni drugačnosti in tujosti in ju prevajamo. Samoopazovanje

omogoča opazovanje lastnih reakcij na opazovano in s tem boljše poznavanje sebe, prav v tem pa se kaže največja vrednost samoopazovanja in hkrati opazovanja. Samoopazovanje in opazovanje z boljšim razumevanjem drugega in drugačnega pomembno prispevata in olajšujeta vpogled tudi v razumevanje sebe in s tem omogočata vzpostavitev lastnega odnosa do sveta in družbe, v kateri živimo.

POTREBA PO UVAJANJU HETEROLOŠKE MISELNE METODE V SOCIOLO

Heterološka miselna metoda in način njene uporabe, prikazan v prejšnjih razdelkih, nakazuje primernost in celo nujnost vpeljave te metode pri delu z ljudmi tudi na področju socialnega dela. Socialno delo namreč »ni nikoli bilo in ne more biti pozitivistično, »objektivno« delo z ljudmi, temveč vedno izhaja iz prepletanja dveh biografij, dveh spolov in dveh izkušenj sveta, tiste ali tistega, ki ponuja svoje znanje, in tiste ali tistega, ki ga potrebuje« (ZAVIRSEK 1994: 25).

Pri študiju seminarskih nalog o dvojni diskriminaciji sem ugotovila, da se diskriminacija dogaja tudi ali zlasti v socialnih službah in pri strokovnih delavcih in delavkah, ki vse prevečkrat spregledajo drugačnost svojih strank. Naše stranke so namreč enkratni, neponovljivi individui, ljudje s svojo osebnostjo, zasebnostjo in posebnostjo, ki jo je treba tako tudi razumeti in upoštevati, če že ne sprejeti. To pa pomeni v prvi vrsti videti, razumeti in sprejeti njihovo drugačnost in jih kot take z našo »posojeno« močjo podpreti pri preseganju naključnosti njihovega bivanja.

Enako kot uporablja antropologija heterološko znanje o drugačnem za potrebe svoje stroke, bi moralo torej veljati tudi za socialno delo, saj ima prav zavoljo svoje univerzalnosti heterologija tudi na področju socialnega dela gotovo svoje mesto.

Glede na značilnosti socialnega dela je heterološko preučevanje usmerjeno predvsem k preučevanju in razumevanju

drugačnih sodobnih družb oziroma različnih načinov bivanja človeka v sodobnih družbah, ki so nam tuje (druge kulture znotraj okvira lastne družbe – npr. begunci). Tovrstno preučevanje se v veliki meri navezuje na področje socialnega dela, ne le v smislu proučevanja, pač pa se odraža predvsem kot konkretno delovanje na podlagi razumevanja drugačnosti. Drugič, usmerjeno je k proučevanju tistega, kar (je lahko znotraj naše družbe, vendar pa) našemu osebnemu izkustvu ni znano in ni dostopno (spol, starost, smrt, bolezen).

Izmed značilnosti in posebnosti bi rada v kontekstu razmišljanja o uporabi heterološkega znanja na področju socialnega dela še zlasti izpostavila humanistično poslanstvo, ki ga vzpostavlja in omogoča uporaba heterološke miselne metode. To poslanstvo se najjasneje razkriva pri spoštovanju človekovih pravic, kot so pravica do drugačnosti, pravica do izbire in do odgovornosti za lastno življenje. Prav razumevanje, sprejemanje, spoštovanje in nevrednotenje opazovane drugačnosti naj bi končno pripeljala tudi do relativizacije lastnega in s tem do tolerantnosti do drugega nasploh. Pri tem pa načrtna uporaba heterološkega znanja odnos do drugega spreminja iz dobrih namenov v konkretna dejanja.

Pogoj za uporabo heterološke miselne metode je v socialnem delu, tako kot v antropologiji in nasploh v vsaki znanosti, odvisen od osvojenega znanja in izkušenj.

Pri tem mora tudi socialno delo upoštevati osnovno pravilo uporabe heterološke miselne metode, ki ga v temelju sestavljajo tri ključne točke. Da je posameznik neponovljiv individuum s svojo osebnostjo, zasebnostjo in posebnostjo, kar sem že večkrat omenila. Da je posameznik tudi družbeno bitje z vsemi vplivi socializacije in ne zgolj bitje razuma, temveč tudi bitje čustev. In da je v vseh treh komponentah drugačen od drugih.

Te tri ključne točke sestavljajo pravilo uporabe heterološke miselne metode in bi ga morali imeti socialni delavci pri svojem delu, ki temelji na srečevanju z drugačnostjo, nenehno pred očmi.

Na splošno se tako pomen heterološke miselne metode v socialnem delu izraža zlasti v sprejemanju, nevrednotenju in razumevanju drugačnosti, ki jo omogoča razmišljanje o drugačnosti, neobremenjeno s predsodki ali nujnostjo razvrščanja. To vpeljevanje v drugačno pa se dogaja s pomočjo opazovanja in samopažovanja, pri čemer opazovanje drugega pripomore tudi k spoznavanju in s tem k relativizaciji lastnega, torej k razumevanju drugega in s tem k razumevanju sebe.

Socialni delavec ali delavka, ki pozna in pri svojem delu uporablja heterološko miselno metodo, tako v srečanjih s strankami, katerih značilnost je prav drugačnost, ne more otežiti njihovega položaja še s svojim (zavestnim ali nezavednim) diskriminirajočim odnosom.

Literatura

- S. JUŽNIČ (1987), *Antropologija*. Ljubljana: DZS.
- (1983), *Lingvistična antropologija*. Ljubljana: FSPN in Dopisna delavska univerza Univerzum.
- (1993), *Identiteta*. Ljubljana: FDV.
- B. MESEC (1994), *Poglavja iz metodologije raziskovanja v SD II*. Ljubljana: VŠSD (Študijsko gradivo za interno uporabo).
- E. L. SPONSEL, T. GREGOR (1994), *The anthropology of peace and nonviolence*. London: Lynne Rienner publishers, Inc.
- T. ŠUČUR (1994), Kaj je drugačnost? *Socialno delo* 32, 3–4.
- D. ZAVIRŠEK (1994), *Ženske in duševno zdravje: O novih kulturah skrbi*. VŠSD.